Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 373.3
PEDAGOGIKA

INKLYUZIV SINFLARDA O'QUVCHILARNING INDIVIDUAL TA'LIM TRAJEKTORIYASINI BOSHQARISH VA AMALGA OSHIRISH METODIKASI

Sabohat Sa'dullayevna Rahmatullayeva*
Shahrisabz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim metodikasi assistent o'qituvchisi
✉ sabohatsadullayevna66@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun Individual Ta'lim Traektoriyasini (ITT) loyihalash, boshqarish va amaliyotga tatbiq etish metodikasi atroflicha yoritilgan. Tadqiqotda tabaqalashtirilgan va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvlari asosida o'quvchilarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanish ko'rsatkichlarini monitoring qilish hamda korreksion ta'lim muhitini yaratish mexanizmlari tahlil qilingan. Maqolada ITTni boshqarish bosqichlari, o'qituvchi va tyutor hamkorligi, psixologik– pedagogik diagnostika kartalarini yuritish tartibi va natijamandlik indeksi (NIt) bo'yicha aniq formulalar hamda jadvallar taqdim etilgan.

Kalit so'zlar

inklyuziv ta'lim, individual ta'lim traektoriyasi, boshlang'ich sinf, alohida ta'lim ehtiyojlari, tabaqalashtirilgan o'qitish, pedagogik diagnostika, tyutorlik hamkorligi, korreksion muhit.

DOI: 10.5281/zenodo.21743274

KIRISH

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni hamda Inklyuziv ta'limni rivojlantirish strategiyasida ta'kidlanganidek, har bir bolaning sifatli va teng huquqli ta'lim olishini ta'minlash zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Boshlang'ich sinf yoshidagi o'quvchilarning psixofizik va kognitiv xususiyatlari xilma– xil bo'lib, bu holat an'anaviy "o'rtacha o'zlashtiruvchi o'quvchi" andozasidan voz kechishni va ta'lim jarayonini chuqur individuallashtirishni talab etadi.

Inklyuziv sinflarda ta'lim jarayonini tashkil etishdagi eng asosiy muammo – alohida ta'lim ehtiyojlari (ATE) bo'lgan bolalarni umumiy o'quv dasturiga muvaffaqiyatli integratsiya qilishdan iborat. Bu muammoning samarali yechimi sifatida Individual Ta'lim Traektoriyasi (ITT) namoyon bo'ladi. ITT – bu o'quvchining shaxsiy imkoniyatlari, salomatlik darajasi va kognitiv sur'atiga moslashtirilgan, belgilangan vaqt oralig'ida o'zlashtirilishi ko'zda tutilgan egiluvchan ta'lim yo'nalishidir.

Ushbu tadqiqotning maqsadi – boshlang'ich inklyuziv sinf o'quvchilarining individual ta'lim traektoriyasini rejalashtirish, boshqarish hamda amaliyotga joriy etishning kompleks pedagogik metodikasini ishlab chiqish va uning samaradorligini isbotlashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Inklyuziv ta'lim va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modelining nazariy– metodologik asoslari L.S.Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" va defektologiya ta'limoti, A.N.Leontevning faoliyat nazariyasi hamda zamonaviy pedagog– olimlarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

L.S.Vygotskiy ta'kidlaganidek, rivojlanishida og'ish bo'lgan bolaning ijtimoiylashuvi uning birlamchi nuqsonini kompensatsiya qilish va uning atrofida yetarli ijtimoiy– pedagogik muhitni yaratish orqali

amalga oshiriladi [1, B. 45]. Zamonaviy tadqiqotlarda (D.V.Zaytsev, N.N.Malofeev) inklyuziv ta'lim tizimida tabaqalashtirilgan o'qitish texnologiyalarini qo'llash va har bir bola uchun individual moslashtirilgan o'quv dasturlarini ishlab chiqish zarurligi ko'rsatib o'tilgan [2, B. 112].

Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

• **Nazariy– qiyosiy tahlil:** Inklyuziv ta'lim va pedagogik diagnostika bo'yicha ilmiy– metodik adabiyotlarni o'rganish;

• **Pedagogik kuzatuv va diagnostika:** O'quvchilarning kognitiv, sensor va motorik ko'rsatkichlarini aniqlash;

• **Modellashtirish:** ITTni boshqarish va amalga oshirishning bosqichli modelini loyihalash;

• **Matematik– statistik tahlil:** Korreksion va o'quv yuklamasining samaradorligini dinamik baholash.

MAVZUNING ASOSIY MAZMUNI VA SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Individual ta'lim traektoriyasini boshqarish – bu diagnostika qilish, maqsadni belgilash, o'quv jarayonini adaptatsiya qilish va yakuniy natijani monitoring qilishdan iborat uzluksiz pedagogik sikldir.

1. ITTni shakllantirishning pedagogik strukturasi

ITTni loyihalashda pedagog to'rtta asosiy blokga tayanadi:

1) Diagnostik blok: Psixolog, korreksion pedagog (defektolog/logoped) va sinf o'qituvchisi hamkorligida o'quvchining kuchli va zaif tomonlari, o'zlashtirish darajasi hamda jismoniy imkoniyatlari aniqlanadi.

2) Maqsadli va mazmunli blok: Davlat ta'lim standartlari (DTS) talablari o'quvchining imkoniyatlariga moslashtiriladi (adaptatsiya qilinadi). O'quv materialining murakkablik darajasi kamaytiriladi yoki ko'rgazmalilik va amaliy topshiriqlar ulushi oshiriladi.

3) Texnologik blok: O'quv jarayonida qo'llaniladigan interfaol va korreksion texnologiyalar, assistiv (yordamchi) vositalar hamda tyutorlik ko'magi tanlanadi.

4) Natijaviy– baholash bloki: O'quvchining o'ziga nisbatan o'sish dinamikasini baholash mezonlari belgilanadi (an'anaviy baholashdan farqli o'laroq, shaxsiy ilgarilash doimiy rag'batlantiriladi).

Bosqichlar	Bajariladigan ishlar	Mas'ul shaxslar	Kutilayotgan natija
I. Diagnostik–analitik	O'quvchining kognitiv va psixofizik holatini kuzatish hamda baholash	Psixolog, o'qituvchi, logoped	Psixologik– pedagogik karta
II. Loyihalash	ITTning yillik va choraklik rejasini tuzish, maqsadlarni belgilash	Sinf o'qituvchisi, tyutor	Individual o'quv rejasi va dars jadvali
III. Amalga oshirish	Darslarda tabaqalashtirilgan topshiriqlarni berish, korreksion yordam	O'qituvchi, tyutor, ota– ona	O'quv materialining o'zlashtirilishi
IV. Monitoring va korreksiya	O'quvchining harakat dinamikasini tahlil qilish va rejalarga tuzatish kiritish	Pedagogik guruh	Rivojlanish va ta'limdagi ijobiy dinamika

2. Inklyuziv darsda o'quv materialini adaptatsiya qilish va boshqarish

Boshlang'ich sinf darslarida (Masalan: Ona tili va o'qish savodxonligi, Matematika) ITTni boshqarish uchun o'qituvchi o'quv topshiriqlarini uch bosqichli darajalash (A, B, C modellashtirish) metodikasidan foydalanadi:

• **A– daraja (An'anaviy/DTS darajasi):** Sinfdagi me'yorida rivojlanayotgan o'quvchilar uchun mo'ljallangan mantiqiy va mustaqil topshiriqlar.

• **B– daraja (Yo'naltiruvchi daraja):** Yordamchi savollar, namuna va algoritmlar bilan ta'minlangan tabaqalashtirilgan topshiriqlar.

• **C– daraja (Korreksion– adaptiv daraja):** Vizuallashtirilgan, soddalashtirilgan va harakatli ko'rgazmalarga tayangan holda bajariladigan topshiriqlar (Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun).

NATIJALAR VA ULARNING MUHOKAMASI

Tadqiqot poydevorida taklif etilgan ITTni boshqarish metodikasi va adaptiv o'quv modellari amaliyotda sinovdan o'tkazildi. Tajriba guruhida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilarning o'quv va ijtimoiy ko'nikmalarida sezilarli o'sish dinamikasi kuzatildi.

Baholash mezonlari	Nazorat guruhi (An’anaviy)	Tajriba guruhi (ITT metodikasi)
Akademik topshiriqlarni sifatli bajarish	42%	68%
Sinfdoshlar bilan muloqot va moslashuv	50%	82%
Mustaqil amaliy topshiriqlarni bajarish ko‘nikmasi	38%	65%
Darsdagi motivatsiya va faollik darajasi	45%	79%

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, ITT metodikasi va adaptiv diagnostika modelini qo‘llash tajriba guruhidagi o‘quvchilarning sinfdoshlari bilan muloqot qilish hamda ijtimoiy moslashuv ko‘rsatkichini 82% ga yetkazdi (nazorat guruhida esa 50%). Bu holat ITT nafaqat akademik bilim berish, balki bolaning emotsional– irodaviy sohasini va ijtimoiylashuvini ham kompleks rivojlantirishini isbotlaydi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Boshlang‘ich ta’limda inklyuziv sinf o‘quvchilarining individual ta’lim traektoriyasini boshqarish va amalga oshirish – ta’lim sifatini va tengligini ta’minlashning eng samarali va insonparvar mexanizmidir.

Olingan tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi ilmiy– amaliy tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Kompleks yondashuvni ta’minlash: ITTni yuritishda faqat sinf o‘qituvchisi emas, balki psixolog, korreksion pedagog va tyutorlarning uzviy hamkorlik mexanizmini yo‘lga qo‘yish zarur.

2. Raqamli texnologiyalardan foydalanish: ITT monitoringini yuritishda elektron diagnostika platformalarini joriy etish va har bir o‘quvchining o‘sish grafiklarini raqamlashtirish lozim.

3. O‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi: Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida ITTni rejalashtirish va tabaqalashtirilgan o‘quv topshiriqlarini tuzish bo‘yicha amaliy kompetensiyalarni doimiy oshirib borish kerak.

Xulosa qilib aytganda, individual ta’lim traektoriyasini to‘g‘ri boshqarish alohida ehtiyojli bolalarni jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida kamol topishiga hamda ularning yashirin ichki salohiyatini maksimal darajada namoyon bo‘lishiga mustahkam zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Vygotskiy L.S. Sobranie sochineniy: V 6– ti t. T. 5. Osnovy defektologii. – M.: Pedagogika, 1983. – 368 s.
2. Zaytsev D.V. Doshkolnaya korreksionnaya pedagogika: Uchebnoe posobie. – M.: VLADOS, 2007. – 192 s.
3. Rahmatullayeva S.S. Boshlang‘ich sinf inklyuziv ta’limida pedagogik– psixologik diagnostikaning o‘rni // Zamonaviy ta’lim va ilmiy– amaliy tadqiqotlar. – 2025. – № 4. – B. 45– 50.
4. Nigmatov Z.G. Inklyuziv ta’lim texnologiyalari va ularni amaliyotga tatbiq etish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 210 b.
5. Axmedova M.T. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining individual– psixologik xususiyatlarini o‘rganish usullari. – Farg‘ona: FDU nashriyoti, 2023. – 154 b.